

не значи да Турци баш ништа нису учинили да буду сигурнији са стране Италије. Драч је године 1504 утврђивало више санџака са 8000 радника.⁶⁸⁾ Двадесетог јула исте 1504 године у Херцег-Новом је погубљен са својих седам слугу маркграф Кротоне, заробљен од Турака.⁶⁹⁾ Порта није имала поверења у држање хришћанских сила према њој. Рад на фортификацији Херцег-Новог у лето 1508 године треба ставити у исти ред као и случај градње Драча. Мотив је био: неповерење и према пријатељској Венецији.⁷⁰⁾

Богумил Храбак

ЈЕДНА ПОМОРСКА БИТКА У XVII ВИЈЕКУ

Врло је необичан истражни поступак водио которски ванредни провидур током прве половине августа 1684. Необичан због тога што се радило о крвавој бици у дубровачким водама против мирних трогирских трговаца и путника, исто поданика Републике св. Марка.¹⁾

Како је дошло то тог тешког неспоразума међу поморцима, можемо доста потпуно реконструирати на основу изјава два капетана, једног поручника, претставке опљачканих путника и преписке генералног војног провидура за Далмацију и Албанију, Доменика Моћенига, са ванредним провидуром за Котор и Албанију Антонијом Зеном.²⁾

Кроз прво саслушање у Перасту (4 августа 1684) мајора Ивана Зануси, главног заповједника млетачке ескадре упућене за Котор, коју су сачињавали једна велика фуста и четири га-

⁶⁸⁾ Исто, 286; *Gelcich-Thallóczy Diplomatarium relationum reipublicae ragusinae cum regno Hungariae*, Budapest, MTA, 1887, 669.

⁶⁹⁾ *Jorga*, sp. d., 286; *Gelcich-Thallóczy*, sp. d., 828—829.

⁷⁰⁾ *Š. Ljubić*, О одношajih међу републиком млетачком и дубровачком од роџетка XVI столjећа до њихове пропасти, *Rad JAZU* 53, Zagreb, 1880, 99.

¹⁾ У тој борби је на млетачким бродовима, упућеним за Котор, било три мртва и четрнаест рањених, а на броду трогирских трговаца један мртав и четири рањена. За тадање прилике и оружје тог времена, о коме ћемо доцније говорити, то су били знатни губици.

²⁾ Државни архив у Котору УП I/117—131 „Processo no. 84 Sopra il conflitto seguito in quell' acque tra cinque Galleotte Pubbliche et la Marzilliana di padron Zorzi Giura da Traù“.

лије пратње, — ми можемо пратити догађај како га тумачи једна страна.³⁾

Кренули су пут Боке да по налогу генералног провидура донесу новац за војску и трећег августа стигоше у Дубровник. Ту се галија кап. Мида Ивана зауставила да искрца за кратко вријеме конта Вука Милини, који је требало да обави неке своје послове, док су фуста и остале три галије прослиједиле пут Цавтата да их тамо сачекају. Чим су пристали, одмах су били обавијештени од грађана како се код луке Молунат налазе три гусарске фусте. А када је око подне стигао и Милини, он је ту вијест потврдио из дубровачких извора.

Тада се међу посадом створила психоза очекивања битке, помијешана са удвострученом пажњом, ужурбаним припремама и страхом од непријатеља чију праву снагу тачно нијесу познавали. Било је одлучено да се фуста главног заповједника са галијама капетана Ивана Ђучића и Гашпара Маријановића упуту ка горњој страни луке Молунат, а да се галије кап. Миде и Јакова Милио зауставе на доњој страни.⁴⁾

Али док се остваривао тај план, испловили су наједном нека три брода пуних једара баш са горње стране Молунта, и то једна марцела, копан и скампавиа.⁵⁾

Како се према добијеним вијестима и предвиђањима баш са те стране могао очекивати напад гусара, главни је заповједник Зануси, још у поменутој психози, без оклијевања дао налог да се опали из пушака и топа и да се гласном виком позива на предају. Мислили су, према изјави код саслушања, да је турска „скампа-

³⁾ Фуста и галија су дуги, уски и ниски типови једрењака, који су се кретали и помоћу једара и помоћу весала. Фуста је била обично мања и бржа од галије, са само једним јарболом и 18—22 пара весала, док је галија обично знатно већа, са два јарбола за једра и много више веслача (чак до 500). У нашем случају, међутим, нарочито се истиче величина фусте, тако да се вјероватно радило о галијама мањег типа.

⁴⁾ Александар Бубнов у књизи „Поморски ратови“ (Дубровник) пише: „Половином XVII вијека није било праве тактике морнарице на једра; ова се тактика разрадила тек на основу поука енглеско-холандских ратова. Тактичка се вештина поморских официра тога доба ограничавала на схватања велике важности полсјаја у приветрини: што се пак саме битке тиче, тактичка вештина тог доба није још ишла даље од „појединачних“ борба брода против брода.

⁵⁾ *Marcella*, *marzilliana*, је млетачки тип једрењака квадратне, широке крме, са четири јарбола, веома чест за навигацију на Јадрану. Што се носивости тиче, она је варирала, али нам из тог времена даје занимљив податак Јорџо Тадић о носивости дубровачке марсилијане. Ова је у другој половини XVII в. носила 73 кола. Појам „кола“ означавао је запремину од 15 квинтала пшенице. (Јорџо Тадић „О поморству Дубровника у XVI и XVII в.“ Дубровачко поморство; Дубровник 1952) — Ова трогирска марцела била је исто сигурно мањег типа, јер је бројила седморицу посаде и седморицу путника. Етимолошки поменути тип се везује за име породице (*Marcella*) и за име града (*Marsiglia*); — *Coppano* и *scampavia* су савим малене лађе сличне америчком кануу.

виа“ заробила неку „марцелу“, да су Турци на њу прешли, па вуку за собом „скампавиу“ и „копан“. Од путника или морнара нико се није видио, јер су сви били склоњени плашећи се од метака премоћних нападача. Најзад, сумња да су турски гусари била је повећана и тиме што је „марцела“ била подигла црвену заставу без икаквих ознака.

Али како сазнајемо из изјава Ђорђа Ђура, капетана и трговца из Трогира, под скоро исто таквим околностима и са истим предубјеђењима испловио је и он из Молунта. Јер је враћајући се са Крфа са товаром вина за војску у Трогир, још тамо био опоменут да око далматинске обале плове пет гусарских галија, а у Молунту гдје је отсио шириле су се сличне вијести. Да би што прије изашли из тих опасних вода, трогирски су трговци журно испловили и необичним стицајем околности наишли баш на пет поменутих бродова упућених за Котор. И они су, разумије се, чврсто били увјерени да се ради о гусарима, тим прије што је на њих отворена ватра. Трогирски бродови у почетку као слабији, нијесу одговарали, настојећи да избјегну битку. Покушај бјекства, међутим, није успио, јер су, изгледа, пет которских бродова били одлучили да униште те три слабије, наводно гусарске, јединице. Али су ипак, кад се није могло избјећи, и трогирски бродови почели одговарати пуцањем, прихватајући борбу. Бродови су се све више приближавали, па су и танад постизавала боље своју мету. Тако су пала оштећена велика једра на трогирској марцели. А из близине већ су се и људи могли распознавати, па је тако Крсто Мартиновић са трогирског брода изненађен обавијестио капетана да препознаје кап. Гашпара Марјановића и да се, дакле, ради сигурно о хришћанима, а не о турским гусарима. И тада је отпочело дозивање, могуће у оном релативно лаганом ритму поморских бојева и оружја друге половине XVII вијека.⁶⁾ Али на которском броду још није изгледало да су схватили тај неспоразум, јер је посада на трогирском броду због пуцања морала и даље да буде скривена. Тако се није ни могло са сигурношћу установити да ли се збиља ради о „хришћанима“, или је по сриједи нека превара. А и на броду трогирског трговца, нарочито због таквог поступања, нијесу још били сасвим сигурни. Тако су они убацили у нападачки брод

⁶⁾ Врсте оружја које се у овом документу помињу су слиједеће: петриера (petriera) је врста топа 6—8 калибара дугог који је гађао камењем (етимологија: pietra) са дометом од мање од сто метара. С обзиром да тада није било никаквих нишанских справа, а барут је био лош, топ се најчешће употребљавао за борбу из непосредне близине или код пристајања. Још се помиње лаки топ „falconetto“. — Пушке су биле дуге и тешке и зато са постољем („moschetti da cavaletto“). Још се помињу кременјаче („azzalini“). — Најзад постојале су и неке врсте „бомба“ под називом „bozze armate“. Очигледно радило се о боци испуњеној прахом и неким експлозивом.

још двије боце експлозива и ранили у задњој фази битке још пет војника.

Да би разјаснили случај, трогирски капетан и кормилар изашли су на палубу и сасвим откривени позивали и преклињали да се престане са пуцањем. Умјесто тога пушке су опет припуцале, кормилар је пао мртав, а кап. Ђура рањен је у десно стегно и том приликом рањена су још два морнара:

Свакако жртва је за ондашње прилике било прилично много, огорчење људи са једне и друге стране сигурно веома велико, а елан борбе помијешан код јачих са жељом за пљачком. Тако ни послје непобитног доказа да се ради о млетачким поданицима није успјело да се задрже војници. И надмоћни војници са галија нахрупише на марцелу. Једино је ауторитет кап. Гашпара Марјановића и кап. Марка Нападиза из Паштровића спријечио да дође до новог крвопролића у борби прса у прса. Али нико није могао спријечити темељиту пљачку почевши од новца, накита и оружја, па све до ципела, „махраме“ за врат и марамице. У великом списку има стотинак набројаних разних артикала а од сваког опет већином по више комада. Али када су се потужили на пљачку, кап. Зануси је наредио да се сви војници одмах детаљно прегледају и да им се одузме туђе. Занимљиво је да од те големе пљачке код њих ништа није пронађено, јер је вјероватно плијен вјешто добациван смјеста колегама на оближње галије. Поручник на галији кап. Миде, Скадранин Лала пок. Коле, нашао је zgodно објашњење за оправдање кривице својих војника. Он је на крају свог саслушања истакао да се ту нашао и једна перашка „гаета“. Она је пловила у друштву са галијама, па су људи са тог брода, наводно, скочили на „марцелу“. Онда је додао да је видио да су у ту гаету убацивали нека одијела.⁷⁾ На том се детаљу у свом одговору нарочито осврнуо генерални провидур Моћениго и затражио испитивање Пераштана, али су они већ били отпутовали својим бродовима за Далмацију и Албанију. Свакако, врло је вјероватно да су и Пераштани користили општи метеж и пљачку, али је по изјавама свједока сигурно да су главну ријеч ипак имали војници са командантске фусте и галије кап. Миде.

Током цијелога истражног поступка, а нарочито у изјавама оштећених на трогирском броду, осјећа се отворена сумња у то да је по сриједи забуна, јер је по њима, већ у првој фази доживљавања и позивања на предају и одговарања са разним хришћан-

⁷⁾ Термин који се у вези са перашком гаеом Влатка Стојшића (Vlatko Stojsich) помиње: „n'era con noi di conserva una gaetta“, означавао би занимљив облик модерног конвоја. Јер су се и тада више капетана радо удруживали да плове заједно штитећи тако један другог у случају неког евентуалног напада. Рјечник венецијанског дијалекта Боерча (Венеција 1867) биљежи појам „andar de conserva“.

ским инвокацијама, морало бити свима јасно да се не ради о Турцима. У задњој фази, када је дошло до приближавања бродова и пљачке, та је сумња још више појачана.

У актима ванредног провидура не види се крај овог поступка. У задњем писму генерални провидур истиче да треба наставити са поступком да се казне злочинци, а нарочито се тражи, како напоменуемо, испитивање Пераштана. Ако се жељело заштитити млетачке војнике, а главну кривицу бацити на Пераштане (који су како знамо били отпловили својим бродовима, сигурно за дужи рок), то је врло вјероватно да случај није имао даљих посљедица.

М. М.

САСЛУШАЊЕ ЈЕДНОГ ХАЈДУЧКОГ ХАРАМБАШЕ

Дана 5 децембра 1692, позван на саслушање од которског ванредног провидура, и у његовом присуству, харамбаша Павле Магазиновић дао је сљедећу изјаву¹⁾:

„Оног истог дана, мислим да је то било 27 новембра о. г., када је један чиновник ове канцеларије напустио Царине²⁾, гдје је боравио неколико дана у својству истражног судије, ја сам се враћао из Херцегновог у Царине, моје мјесто сталног службовања. Пошто до ноћи нијесам могао тамо стићи, зауставио сам се у селу Смоковјенац, које се налази на дубровачкој територији, и смјестио сам се у кући Ивана Лончарића, дубровачког поданика. Одмах затим је тамо стигао Никола Вукосавић, војник³⁾ у мојој чети, који је са још неколико војника спроводио за Херцегнови породицу Вука Ђуровића у чијем се друштву налазио и харамбаша Дамјан Паликућа. Сви ови су се зауставили у селу Плат, управо код цркве која је на дохвату пушке од села Смоковјенац. Са Вукосавићем сам се одмах видио и позвао сам га на вечеру; имао сам намјеру да му исплатим плаћу за мјесец октобар, пошто сам баш приликом овог путовања био придигао из благајне у Херцегновом плаћу за читаву чету. Вечерали смо скупа, и послвије вечере пришао нам је неки Винченцо Лончарић, рођак Иванов, такођер дубровачки поданик. Овај је према Николи Вукосавићу показивао нарочиту на-

¹⁾ Записник је на италијанском језику — Државни архив у Котору П. У. X'336.

²⁾ Насеље на млетачкој територији у близини млетачко-дубровачке границе.

³⁾ У ово вријеме на територији јурисдикције которског ванредног провидура харамбаше називају људе из својих чета војницима, а млетачке власти их називају хајдуцима. (С. М.).